

MARTIN BUBER (1878–1965)

Uz 25. obljetnicu smrti

Dr. Adalbert REBIĆ

Martin Buber spada među one ljude ovog stoljeća koji su izvanredno mnogo doprinijeli suvremenoj kulturi. On spada među najutjecajnije židovske teologe i učenjake ovog stoljeća. Svojim bistrim umom dokučio je, a svojim djelom »Ja i Ti« protumačio važnost i vrijednost dijaloškog odnosa (JA – TI) među ljudima. Za razvoj tog dijaloškog odnosa, bez sumnje, zaslužni su neki filozofi iz prošlog stoljeća, kao na primjer Wilhelm von Humboldt, J.G.Fichte i Ludwig Feuerbach. Međutim, upravo je Martin Buber onaj koji je početkom ovog stoljeća zapeo za tu misao i razvio je, davši joj konačni oblik u svom djelu »Das Wort und die geistigen Realitäten« (1921) i »Ich und Du« (1923). Oko njega se skupljahu vrlo značajni ljudi, kao što su Židovi Hermann Kohen, Franz Rosenzweig i protestantski teolozi Fridrich Gogarten (»Ich glaube an den dreieinigen Gott«, 1926; »Glaube und Wirklichkeit«, 1928), Hans Ehrenberg, Karl Heim (»Glaube und Denken«, 1928) i Dietrich Bonhoeffer koji je 1927.godine predao doktorsku disertaciju pod naslovom »Sanctorum Communio« eine dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche iz koje se vidi koje značenje za Crkvu imaju zajedništvo i osobni odnosi u zajedništvu. Suvremeni čovjek je usamljen; on čezne za razgovorom, za osobnim odnosima »ti i ja«.

Tko je Martin Buber?

Za sebe reče, da »nema nikakve nauke nego samo razgovor s ljudima oko sebe«¹. Bio je svestrani duh. Bio je lingvist, pisac, sociolog, teolog i filozof. Filozof religije, svakako! Doživio je duboku starost, a stvarao je skoro sve do smrti.

Njegov dugi istraživački život mogli bismo podijeliti u tri dijela. Prvi predstavlja istraživanje hasidističke predaje i poruke (svojevrzne židovske pobožnosti). Drugi dio predstavlja istraživanje međuljudskih odnosa (otkriće »Ja – Ti« odnosa). Treći dio njegova znanstvenog rada je prijevod Svetog pisma na njemački jezik (na početku zajedno s Franzom Rosenzweigom a potom

¹ Schilpp-Friedmann, Martin Buber, Stuttgart 1963, str. 593.

sam). To je svojevrsan prijevod koji je najbolje nazvati onako kako ga je sam Buber nazvao: »Verdeutschung« (= ponjemčivanje). Taj je prijevod u teološkom, lingvističkom i filozofskom pogledu nenadmašivo djelo.

Mogli bismo u njegovu djelu naći još i neke druge silnice, kao na primjer »hebrejski humanizam« koji je on svim silama razvijao i za koji se svom dušom zalagao ².

Tu trojnost Buberova stvaranja susrećemo i u izdanju njegovih djela koja je prije smrti i sam pripremio: 1. svezak sadrži filozofske spise, 2. svezak biblijske a 3. svezak spise o hasidizmu ³.

Djetinjstvo i školovanje

Martin Buber se rodio u Beču 8. veljače 1878. Kad mu je bilo tri godine, rastali su mu se roditelji. Svog oca Karla spominje Martin Buber samo letimiце. Najčešće spominje svog djeda Salomona Bubera koji mu je očigledno nadomjestio oca. Rodio se u sredini koja je bila sva prožeta hasidističkom pobožnošću. Djed Salomon Buber bijaše jedan od posljednjih velikana židovske »haskale« (prosvjetiteljstvo), vođa onog židovskog sloja koji se nalazio u stalnom socijalnom usponu. Unatoč mnogim zauzetostima živio je u svijetu duha i svo svoje vrijeme posvećivao studiju židovske misli. Bio je predsjednik židovske općine u Lvovu, direktor dviju banaka i najveći stručnjak na području midraša (židovsko tumačenje Biblije). Povrh toga, Salomon Buber je izvrsno poznao hebrejski jezik: njime je ne samo pisao spise nego i govorio ⁴. Sam Martin Buber piše u svojim »Autobiographischen Fragmenten« za svog djeda da je »studiju Nauke posvećivao posebno značenje... i da je bio istinski *filolog*, ljubitelj Riječi«. Baka Adela Buber izvrsno je poznavala njemačku klasičnu književnost. Za svoju baku piše Martin Buber: »A ljubav moje bake prema istinskoj riječi još je jače djelovala u meni nego djedova ljubav, budući da je njezina ljubav bila tako neposredna!«⁵.

Rastava njegovih roditelja ostavila je u Martinovu životu duboki rez, osobito odlazak majke Elize Buber rođ. Wurgast koju je tek nakon jednog desetljeća ponovno susreo. S ocem se češće susretao, osobito na njegovu imanju koje je otac sam obrađivao. Otac je bio vezan s prirodom, s ljudima na njegovu imanju i oko imanja; rado je pomagao svima, i na selu i u gradu, kojima je pomoć bila potrebna. Rastava njegovih roditelja (*Vergegnung*) i njegov boravak na očevu imanju u Bukovini utjecao je na njegovo kasnije razmišljanje o susretu osoba, »*Ich – und Du – Begegnung*«.

² Grete Schaeder, Martin Buber, Goettingen 1966; Gerhard Wehr, Martin Buber, Rowohlth Hamburg 1968.

³ Martin Buber, Werke. Erster Band: Schriften zur Philosophie. München-Heidelberg 1962; Zweiter Band: Schriften zur Bibel. München-Heidelberg 1964; Dritter Band: Schriften zum Chassidismus. München-Heidelberg 1963. Osim ova tri sveska njegovih djela u posebnom izdanju objavljena su djela: Der Jude und sein Judentum, Köln 1963; Nachlese. Heidelberg 1965; Die Schrift. Verdeutschung von Martin Buber, u 4 sveska: I. Die fünf Bücher der Weisung (Köln 1953), II. Bücher der Geschichte (Köln 1955), III. Bücher der Kündigung (Köln 1957); IV. Die Schriftwerke (Köln 1962). Sva njegova pisma objavljena su u djelu Martin Buber. Briefwechsel aus sieben Jahrzehnten. Izdala Grete von Schröder. Band I (1897–1918) Heidelberg 1972; II (1918–1938) Heidelberg 1973; III (1938–1965) Heidelberg 1975.

⁴ Hans Kohn, Martin Buber, 3. izd. Köln 1961, str. 17.

⁵ Schilpp-Friedmann, str. 17.

Na očevu imanju u Bukovini Martin Buber upoznao se s istočnožidovskom pobožnošću, s židovskim *saddikim* koji bijahu puni duha, mudrosti i znanja (*hasidim*). S *hasidima* susreo se prvi puta u malom trgovištu Sadagora. Promatrao ih je kako pobožno mole, kako s »torom« plešu, kako se poštuju, cijene, vole... Na njima je doživio ono što znači »zajednica«.

Kad mu bi 14 godina, pođe u Lvovu u poljsku gimnaziju i kroz nju upozna slavensku kulturu. Naučio je poljski tako te je mogao čitati knjige. Čitao je poljsku literaturu. I pisao je na poljskom jeziku. U njegovoj bogatoj bibliografiji kao prvo djelo nalazi se radnja na poljskom jeziku.

S 18 godina upisao se na Filozofski fakultet u Beču. Divio se Beču; Beč je na prijelomu stoljeća uistinu bio velegrad. Bio je glavni grad židovstva. Tu se susreo sa židovskim svijetom, sa židovskom pobožnošću s kojom je odrastao u svom djedovskom domu. U Lembergu (Lvovu) je bio osposobljen za svoju životnu zadaću, naime: 1) U prvim iskustvima na području međuljudskoga doživio je da je drugi »drukčiji« pa će mu temeljna riječ »Ja – Ti« postati glavni predmet njegova poznijeg istraživanja; 2) Iz prvog dječackog susreta s hasid⁶ na izrasla je u njemu težnja da bude tumač i vjesnik hasidizma; 3) Suživot s djedom Salomonom omogućio mu je da kao krunu svog stvaranja prevede Bibliju na njemački jezik.

Život u Beču imao je za Buberu mnoge privlačnosti koje su ga odvlačile od duha židovstva. Sam je za se napisao: »Dok sam živio kod svog djeda Salomona bio sam čvrst u svojim korijenima, premda je i ondje bilo sumnji i pitanja. Ali kad sam napustio kuću i došao u Beč, bio je moj duh stalno i mnogostruko suočen s modernim idejama. Došao sam pod vrlo različite utjecaje.«⁶ Došao je i pod utjecaj Friedricha Nietzschea o kojemu je napisao jedan sastav »Ein Wort über Nietzsche und die Lebenswerte« (objavio u Berlinu 1900). Nietzscheovom knjigom »Also sprach Zarathustra« bio je tako oduševljen da je preveo na poljski prvi dio (poslije je prijevod te knjige na poljski prepustio jednom drugom poljskom prevodiocu).

U Beču je slušao filozofiju kod Jodla i Müllnera, a povijest umjetnosti kod Wickhoffa i Riegla. Od osobite koristi bili su mu *seminari*; tu je doživio istinski susret s profesorima i od njih na seminarima mnogo naučio. Osim *seminara* na nj je veliki utjecaj imalo i kazalište (*Burgtheater*): tu je bio skoro svake večeri; tu je pozorno slušao njemački jezik i učio izgovor riječi; tu je shvatio važnost riječi.

Slijedeće dvije godine (1897/98. i 1898/99) studira u Leipzigu gdje se susreće s Bachovom glazbom, a 1899. odlazi na studij u Zürich, gdje i dalje studira filozofiju, ali k tomu i filologiju, povijest književnosti i umjetnosti, psihijatriju i nacionalnu ekonomiju. Tu se počinje baviti iznenada misticima iz vremena reformacije (Nikola Cusanus, Paracelsus i Weigel, a osobito Jacob Boehme).

Susret s cionizmom

U Zürichu se Buber susreo s cionističkim pokretom. Dok je naime boravio u Zürichu, Theodor Herzl je 1897. godine organizirao prvi Cionistički kongres u Baselu. Na tom su kongresu Židovi obnovili svoju svijest da pripadaju jed-

⁶ Martin Buber, *Mein Weg zum Chassidismus*, u Martin Buber, *Werke III*, str. 966.

nom narodu. Theodor Herzl je već u Baselu proglasio jednim od prvih zadataka židovstva da u Palestini opet stvore svoju nacionalnu zajednicu i državu. Buber se sada svim svojim silama počeo baviti židovskim pitanjem. Nije se slagao s Theodorom Herzlom: na Trećem židovskom kongresu u Baselu 1899. Buber je rekao da cionizam za nj nije stvar partije nego svjetonazora. Buber je smatrao da za židovstvo nije najvažnije »nacionalno« nego »vjersko« pitanje: »Cionizam je nešto drugo nego židovski nacionalizam«; Cion je naime više nego narod. Cionizam je naime ispovijest u jedinstvenost židovskog naroda... – Cion nije samo puko geografsko ime nego početak kraljevstva Božjeg nad svim ljudima. Tako je Buber naglasio onaj mesijansko teokracijski element umjesto nacionalnog koji je Herzl naglašavao.

Poslije prerane smrti Herzlove (1904) vodstvo cionizma prelazi s njemačkog govornog područja na englesko (Haim Weizmann, 1874–1952). Buber napušta političko djelovanje i posvećuje se židovskom pitanju. Počinje se zanimati za *hebrejski* jezik; kao dječak učio ga je od svog djeda Salomona, pa ga poslije zanemario. Sad se sav posveti proučavanju hebrejskog jezika, tako te je 1917. godine odlučio prevoditi, »verdeutschen« Sveto pismo. Bio je to velik zalogaj! Taj je posao najprije radio zajedno s Rosenzweigom a potom, poslije Rosenzweigove smrti, potpuno sam. I ostvario ga!

Proučavanje hasidizma

U proučavanju hasidističke literature naišao je na duhovno bogatstvo Rabi Izraela koji je poznatiji pod imenom *Baal-šem-Tov* (1700 do 1760). Duhovnost ovog začetnika hasidizma silno ga je obuzela. »U meni se pojavilo ono pražidovsko u meni, u tmini izgnanstva izraslo je u novoposvješćeni izražaj: čovjekova sličnost Bogu kao djelo, kao nastajanje, kao zadatak. A ovo pražidovsko bijaše i praljudsko, sadržaj čovječanske religioznosti. Postadoh svjestan židovstva kao religioznosti, kao »pobožnosti«, kao »hasiduth«. U meni se porodi i zasja opet ona slika iz djetinjstva, sjećanje na *Sadika* i na njegovu zajednicu; shvatio sam misao savršenog čovjeka. U isti sam tren postao svjestan da sam pozvan da ovo obznanim svijetu« (III,967ss). To je preokret u Buberovu životu, prvih godina našeg stoljeća.

Hasidizam je izrastao iz mnogoljetne židovske vjerske tradicije. Bitno za hasidizam nije *nauka* nego *život* (etika, moral, svakidašnji život). Za židovske haside i saddike nije *važno načelo nego životno iskustvo*. U ophođenju s ljudima i sa stvarima ovoga svijeta dolaze oni do »nauke«. Životno iskustvo, dakle, temelj je nauke, i to ono životno iskustvo koje ljudi stječu u zajedništvu. Hasidi polažu veliku važnost na zajedništvo. Za »poruku« hasidizma imaju prema tomu veliku važnost razgovori, dijalozi koji nužno pretpostavljaju ja – ti odnose. Upravo studirajući hasidističku tradiciju došao je Buber do spoznaje produbljenih osobnih odnosa »ja – ti«. U svom djelu »Ich und Du« istakao je

---

⁷ Hasidizam, vjerski židovski pokret u 18.st, nastao u Južnoj Poljskoj. Osnivač rabin Israel-ben-Elieser, nazvan Baal-šem-Tov. Izraz »hasidizam« dolazi od hebr. riječi »hasid« (sg) odnosno »hasidim« (pl) a znači *pobožan, pobožni*. Već su se farizeji nazivali »hasidim«. Sljedbenici hasidizma pridružuju se jednom učitelju i vodi kojega smatraju »pravедnikom« (hebr. *saddik*). Obično je to ugledni rabin. On ih uvodi u pobožni život, omogućuje kroz duhovne vježbe uspostaviti zajedništvo s Bogom. Vjeruju da je Bog u svemu; stoga se vesele životu i svemu što život sa sobom donosi.

tezu: biti čovjek znači biti oslovljen, biti uvučen u razgovor. To iskustvo on je stekao u kontaktu s hasidima: oni stavljahu naglasak na govor, raz-govor između osoba, i između Boga i čovjeka. Boga doživljavaju kao onoga »koji govori«, stvaranje shvaćaju kao »govor« (RIJEČ). Bog pri stvaranju zove stvorene iz ništavila, a ona mu odgovaraju svojim nastajanjem. Taj dijalog Boga sa stvorenjima stalno traje. Život svakog stvorenja je dijalog, razgovor. Izrael je pozvan da to objavi svijetu. U tom je kontekstu Buber govorio i o Isusu iz Nazareta kao iskonskom Židovu koji je svojim govorom o Bogu pogodio to pražidovsko. Martin Buber je ukazao i na opasnosti koje mogu poremetiti taj praiskonski dijalog, raz-govor Boga i stvorenja. Među najvećim opasnostima on vidi »religiju«. Ona naime štuje »sveta« mjesta i »sveta« vremena i sve što pripada kultsko-sakramentalnom. Ona naime cijepa čovjekov svijet, tako Buber, jedino mjesto susreta s Bogom, u »sveto« i u »profano«. »Sveta« mjesta i »sveta« vremena kao posljedicu imaju »odjeljivanje«: Boga se smještava u njegov svijet, a svakidašnji život i služenje Bogu u drugi svijet. Tako su Bog i čovjekov život odijeljeni. Bog bogoštolva prema Buberu nije više pravi, iskonski Bog, nego samo njegov »odbljesak«. Istinski čovjekov partner više nije tu, s čovjekom, nego negdje »drugdje«, u »nebu«, a čovjek ostaje »ovdje« sam. A duša želi izravni dodir s Bogom. Ona stoga lomi sve granice koje su postavljene između Boga i svijeta i ulazi u izravni kontakt s njime (mistika, mističko iskustvo hasidizma).

U međuvremenu je u Zürichu, u ljetnom semestru 1899, našao u studentici Pauli Winkler svoju buduću suprugu. Ona nije bila Židovka, ali se u židovstvo potpunoma uživila (»Čeznuće, želja i volja cijelog jednog naroda snažno me privuklo kao silna struja rijeke. Dođe na me kao nešto veliko, kao život sam«, piše Paula Winkler u cionističkim novinama »Die Welt«). Utjecaj supruge Paule bio je velik na stvaranje Bubera.

S 26 godina Buber se povukao u tišinu i istraživao hasidističku baštinu: bio je to mukotrpan posao. Kroz to vrijeme sprema i doktorsku disertaciju i promovira kod Jodla i Müllnera u filozofiji, a kod Riegla i Wickhoffa u povijesti umjetnosti radnjom *Beiträge zur Geschichte des Individuationsproblems*. Na tu je temu naišao studirajući njemačku mistiku.

Godine 1927. Buber izdaje prvo izdanje svih hasidističkih tekstova⁷. S ponosom se tad osvrće na prijedeni put. Buberovo skupljanje gradiva, prijevod, tumačenje, komentiranje, izdavanje nije bio nipošto samo tehnički posao nego itekako osobno stvaranje, pripovijedanje što je naslijedio od svog oca Karla Bubera. Sam je u odnosu na bezbrojne hasidističke legende, pripovijetke, anegdote rekao: »U sebi nosim krv i duh onih koji su ih stvarali, i iz krvi i duha su one postale nove!« Sav je njegov rad oko sabiranja hasidističke predaje bio prožet dubokom religioznošću. Radeći na tim predajama, iskusio je da je Bog na djelu u svijetu, imanentan je u svijetu, ali nije istovjetan sa svijetom; nipošto u smislu Spinoze: *Deus sive natura*. Transcendencija i imanencija se ne isključuju, nego upotpunjuju. Baal-Šem-Tov je rekao: »Naučite gledati tako da biste u svakoj tjelesnosti mogli uočiti sveti život i da biste se mogli uvjeriti da se sve može svesti na taj korijen!« Za Bubera je to nečuveno: biti u svijetu a biti kod Boga. To objediniti – to je naša zadaća. Pobožnu čovjeku, hasidimu, svako je djelo i svaki trenutak prilika za posvećenje. A posvećenje vodi k spasenju. Time su već ponuđeni obrisi židovske hasidističke etike. Kroz duhovnost hasidizma pronalazi Buber put do svoje vlastite nauke o etici. Ona ima

za cilj čovjeka kao *sučovjeka*, te se tako dotiče problema zajedništva. Kraljevstvo se Božje ostvaruje ne u pojedincu nego u zajednici ljudi. U zajedništvu hasidima koji su se skupljali oko svog vođe *Sadika* za Buberu stvara se zajedništvo ljudi na najizvršniji, primjeren način. To zajedništvo očituje se ne toliko kroz zajedničko korsko pjevanje, nego se konstituira kroz dijalog između osoba Ti i JA. Ta činjenica postaje misliocu Buberu odsad glavnim predmetom razmišljanja. Buberu fasciniraju doživljaji mistika: Bog i svijet posvema su uronjeni u JA čovjeka pojedinca koji je potpunoma odijeljen od svijeta ondje gdje se u mašti (imaginaciji) stvara viša spoznaja, gdje inspiracija i intuicija dodiruje Duh, ondje gdje se događa *unio mystica*. Mistička iskustva iz različitih kultura i duhovnih epoha sabrao je Buber i objavio u *Ekstatische Konfessionen* (1909).

Djelce »Daniel«

Kad je 1913. godine Buber objavio svoje pjesme u prozi pod naslovom *Daniel*⁸, stavio je kao motto jednu rečenicu iz Scota Eriugena: *Deus in creatura mirabili et ineffabili modo creatur*, to jest Bog je u stvorenju na divan i neizreciv način stvoren. U *Danielu* je sažeo sve ono što je u ranijim spisima napisao o čovjeku. To je djelce odraz i znak njegova obraćenja. Sada više nije dalek put dijaloškom misliocu da sve što je dosad o dijaloškom procesu razmišljao i napiše. U epilogu (Nachwort) svojih zbirnih djela piše o dijaloškom principu (1954. godine) ovo: »Već me u mojoj mladosti zaokupljalo pitanje o mogućnosti i ostvarenju dijaloškog odnosa između čovjeka i Boga, dakle jednog slobodnog partnerstva čovjekova u razgovoru između neba i zemlje, čiji je govor dogođen u samim pitanjima i odgovorima, događaj odozgo prema dolje i događaj odozdo prema gore. Osobito otkako je hasidistička tradicija postala nosivim temeljem mog vlastitog razmišljanja, dakle od 1905, u Uvodu mojoj knjizi *Die Legende des Baalschem*«. ⁹

Filozofsko djelo »Ich und Du«

Godine 1916. u njemu se ostvarilo ono što će kasnije objaviti u *Ich und Du* (1923).¹⁰ Što ga je potaklo da je ta razmišljanja objavio? U pogovoru novom izdanju *Ich und Du* (Jeruzalem, 1957) piše Buber: »Kad sam (prije više od 40 godina) učinio prve obrise ove knjige, neka me nutarnja nužda na to tjerala. Uvid koji me pratio od moje rane mladosti i svako malo opet uzburkiavao, sada je dobio svoju konačnu jasnoću a ta je postala osobno tako snažnom da sam odmah bio svjestan da joj moram položiti svjedočanstvo« (I, 161). S knjigom *Ich und Du* Buber je postigao zrelost, sadržaj i oblik »nauke«. Svi njegovi kasniji filozofsko-antropološko-pedagoški spisi nisu ništa drugo nego komentar, dopunjenje i objašnjenje, odgovor na pitanja koja su nastala nakon njegova djela *Ich und Du*. Upitan o plodovima svojih iskustava reče: »Biti čovjek znači biti biće postavljeno pred drugo biće!... Biti čovjekom znači shvatiti da je drugi pred tobom i shvatiti njegovu drugačnost.« (Autobiographischen Fragmente). Sve je to Buber zapisao u *Schriften zum dialogischen Prinzip*«.

⁸ Martin Buber, *Daniel*, u M. Buber, *Werke* I.

⁹ Martin Buber, *Die Legende des Baalschem*, 1907: Uvod.

¹⁰ Martin Buber, *Ich und Du*, 1923; Jeruzalem 1957.

Osim djela *Ich und Du* napisao je još *Zwiesprache* (1930), *Die Frage an den Einzelnen* (1936), *Das Problem des Menschen* (1943) i *Elemente des Zwischenmenschlichen* (1943) što je zapravo zbirka njegovih govora preko radija.¹¹

Buber je vrlo nerado govorio preko radija. Radije je govorio kad je imao pred sobom čovjeka s kojim je mogao razgovarati, postavljati pitanja i na pitanja odgovarati. Njegovi suvremenici su njegova djela čitali od potrebe: Goes veli da su im Buberova djela kao što su *Zwiesprache* i *Ich und Du* značila koliko i kruh svagdanji.

Odgojna djelatnost među Židovima u Njemačkoj

Kroz svo to vrijeme svoje izdavačke djelatnosti on se posvetio i odgojnoj djelatnosti među Židovima (izobrazba odraslih, pučka sveučilišta i slično). Cilj mu bijaše odgojiti cjelovitog čovjeka, čovjeka zrela za zajedništvo. To je izložio u svojim *Drei Reden über das Judentum*. Prvi koji je Buberove misli težio ostvariti bijaše Studentski kružok u Pragu koji si je uzeo borbena ime »Barkochba« (1909) a kojemu su pripadali poznati ljudi kao na primjer Max Brod, Hugo Bergmann, Hans Kohn i Robert Weltsch, da samo neka spomenemo.

Buberov je udio u izgradnji židovskog čovjeka, židovskog naroda izvanredno velik. Njegov je put vodio od duhovnosti koja bijaše zemlji strana do obveze duha da postane tijelo, da uzme konkretni život u stvarnosti, zemlji bliskoj. To se osobito očitovalo u odgojnoj i političkoj sferi. U njegovim govorima o odgoju nalazimo rečenicu: »Odgojni odnos je čisto dijaloški.«¹² Odgoj je prema njemu djelovanje čovjeka na čovjeka u kojem Ja jednoga stoji nasuprot drugome JA odnosno TI i u kojem dolazi do stalne razmjene davanja i uzimanja. Odgoj je buđenje za život u odnosima, u odnosima čovjek-sučovjek koji su pod okriljem odnosa čovjek-Bog. Odgoj je moguć samo ondje gdje vlada potpuna sloboda i pouzdanje. Naglašavanje bilo kakvog autoriteta pravom je odgoju potpuno tuđe, kao što mu je tuđa dresura za etičke norme i postulate. Čovjek treba djelovati prožet onom religioznošću koja je zemlji bliska, koja je povezana s cjelovitim čovječtvom i koja u ljudskom TI sadrži božanski TI. Nema etičke kazuistike, nema kodificiranih etičkih smjernica koje bismo mogli podijeliti u bitne i nebitne, u zabrane i preporuke. Međutim, sav čovjekov život, svaki njegov trenutak i svaka smrtna ura stoje pod višim zahtjevom. »Svaki trenutak je opterećen odgovornošću pred vječnošću!« To je zadaća za koju se isplati žrtvovati, koju treba usaditi u čovjeka.

Ljeti 1919. godine u Heppenheimu an der Bergstrasse, gdje je Buber stanovao, održan je prvi zbor koji se bavio temom obnove odgoja čovjeka. Buber je govorio o potrebi pučkog visokoškolskog (pučka sveučilišta). U tome su ga podupirali Florens Christian Rang, Ernst Michel, Alfons Paquet, Paul Natorp i drugi. Počinje tješnje suđivati s Franzom Rosenzweigom, poznatim židovskim teologom i filozofom. Povezuje se i s ekumenski orijentiranim »Patmoskreis« (Patmos-kružok; Patmos je izdavačka kuća) u kojem su osim Rosenzweiga djelovali još i Hans i Rudolf Ehrenberg, Werner Picht, Eugen Rosenstock-Huessy i Leo Weismantel. Od 1926. godine Buber počinje s Josephom Wittig i Viktorom von Weizsackerom izdavati »Die Kreatur«, četiri puta godišnje.

¹¹ Sva su ta djela objavljena i u Buber, Werke I, str. 15 pa dalje.

¹² M. Buber, Werke I, str. 803.

Godine 1919. u Frankfurtu na Majni otvorena je Slobodna Židovska Škola (Freies Jüdisches Lehrhaus) koju najprije vodi Franz Rosenzweig, a potom Buber, Rosenzweig i Eduard Strauss. Tu su obrađivana židovska teološka pitanja i teme od općeg značenja. Buber drži predavanja pod naslovom »Religion als Gegenwart« (Religija kao sadašnjost), tumači hasidističke tekstove i »praoblike religioznog života« i »molitvu«.

Sveučilišni profesor u Frankfurtu

Godine 1923. godine objavljena mu je knjiga *Ich und Du*. Dobiva poziv za honorarnog profesora na Sveučilište u Frankfurt gdje predaje *Religionswissenschaft* i *židovsku etiku*. Buber koji se dotad držao daleko od svake akademske djelatnosti, popustio je sada nagovorima Rosenzweiga i prihvatio poziv. Nu, i dalje je on vrlo aktivan u izobražavanju židovskog puka. Tu je nastojao ostvariti židovski »biblijski humanizam«. Na Buberovu inicijativu 1933. godine osnovan je »Mittelstelle für jüdische Erwachsenenbildung« (Neke vrsti srednja škola za izobrazbu odraslih Židova). Židovi su uvidjeli da je nakon dugog procesa asimilacije bilo potrebno »učiti židovstvo«; pri čemu ovo »učiti« ne treba shvatiti kao neko posredovanje znanja o židovstvu, nego se radilo o ostvarivanju istinskog biblijskog humanizma. To je prema Buberu bio cilj sveukupnog odgoja. Bilo je to, kako kasnije (1959) reče Ernst Simon, prijatelj Buberov, »izgradnja u propasti«. ¹³ Putovao je Njemačkom, tješio, izobražavao na »Lernzeiten« obične Židove, rabine, učitelje, voditelje mladih, sve, koji su sami bili u službi odgoja. Na tim su zborovanjima vrlo često prisutne biblijske teme, i one pripremaju ljude na trenutke koji će uskoro doći nad židovskim narodom. U Heppenheim dolazili su bezbrojni Židovi k Buberu po savjet, po utjehu, sve dok nije 1938. godine emigrirao u Palestinu. Vodio je brigu o »Freie Lehrgruppen« u Njemačkoj, Švicarskoj, Nizozemskoj, sve do Palestine.

U Njemačkoj dolazi na vlast Nationalsocijalizam

30. siječnja 1933. dolazi u Njemačkoj na vlast HITLER. Buber ne čeka da mu oduzmu dozvolu za predavanje na Sveučilištu, nego radije sam otkazuje. U »Jüdische Rundschau« piše 21. travnja 1933: »Prvo što njemački Židov treba u ovim trenucima kušnje posjedovati jest novo vrednovanje osobnih životnih vrednota koje ga osposobljuju da izdrži u teškim situacijama... Ako sačuvamo svoju samobitnost, ništa nas ne može otuđiti. Ako ostanemo vjerni svome pozivu, ništa nas ne može obespraviti. Ako ostanemo povezani s porijeklom i ciljem, ništa nas ne može iskorigeniti, i ni jedna sila svijeta ne može zaslužniti onoga koji posjeduje uistinu slobodu duše«. Ovim je riječima Buber postao prorok: već 1933. predskazao je ono što će se zbivati sa Židovima u slijedećim godinama. Zajedno s drugim svojim govorima ove je rečenice ponovio u svome zborniku *Die Stunde und die Erkenntnis* (Berlin 1936). Buber je svojim suvjerenicima dao do znanja da nije važno što će oni sve doživjeti, nego kako će se prema tome odnositi.

Do 1938. godine Buber je izdržao u Njemačkoj unatoč proganjanjima, šikaniranjima, a onda je u ožujku odlučio iseliti u Palestinu koja mu je postala i više nego druga domovina. A bilo mu je 60 godina!

¹³ Ernst Simon, *Aufbau im Untergang*, Tübingen 1959.

Prijevod Staroga zavjeta na njemački

1933. godina bila je prijelomna u životu Martina Bubera. Do tada je on uglavnom napisao sve što je napisao o hasidizmu, a poslije toga se posve posvetio prijevodu Svetoga pisma i biblijskim temama.

Kad mu je bilo 30. godina, osjetio je nutarnji zov da prevede Bibliju na njemački jezik. Sam mnogo kasnije o tomu piše: »Tad mi nutarnji glas reče na posebno upečatljiv način ono što sam ja dakako već ranije znao: da za službu Bibliji moram tek sazrijeti«¹⁴.

Početakom 1914. godine Buber je s nekim svojim prijateljima naumio nanovo prevesti na njemački jezik Bibliju (onaj dio što ga kršćani zovu »Stari zavjet«). Međutim, za ostvarenje tog zadatka morao je čekati još 10 godina. Najprije je zamolio Rosenzweiga da zajedno prevedu Bibliju. Ali Rosenzweig je bio protiv prijevoda Biblije na njemački jezik smatrajući Luterov prijevod dovoljno dobrim. A prijevod s židovskog na njemački bijaše za Rosenzweiga gotovo nemoguć. No Rosenzweig se ipak predomislio: 19. lipnja 1925. godine piše pismo Buberu i pristaje da s njime zajedno prevede Bibliju na njemački jezik. U svibnju 1925. godine moli Bubera Lambert Schneider, koji je upravo bio utemeljio nakladni zavod (Verlag), da mu preda prve sveske prijevoda Biblije. Buber je pristao, i u tom Verlagu postupno izlaze sveščići novog Buberovog i Rosenzweigovog prijevoda Biblije. Bijaše to događaj za njemački jezik. No 10. prosinca 1929. godine Rosenzweig umire i posao prijevoda ostade na samom Buberu. Do 1938. godine Buber je preveo skoro cijelo Sveto pismo, osim Joba, Propovjednika i Pjesme nad pjesmama. Tek je 1961. godine Jakob Hegner ponudio Martinu Buberu, tada sedamdesetgodišnjaku da izda cijelo Pismo u njemačkom prijevodu: i bi tako. 1961. godine pojavi se *Verdeutschung der Schrift*. Buber je prevodio Pismo strastveno: dušom i tijelom: uživio se u njemački jezik i u nj prenio ne samo sadržaje nego i zvukove hebrejskih riječi. I ritam, i slogove! Za Bubera Biblija nije bila prvotno knjiga nego *glas*. U tom smislu je izvrstan njegov članak *Der Mensch von heute und die jüdische Bibel*. U jednom svom govoru *Rede über Jugend und Religion* (1918) Buber govori o tomu što sve mora znati o Bibliji onaj koji želi prevoditi Bibliju, pa i onaj koji želi s korišću čitati Bibliju. A da bi svoje sunarodnjake i suvjernike naučio čitati Bibliju, držao im je u tu svrhu mnogobrojne tečajeve (»Lernzeiten«). U jednom okružnom pismu »Mittelstelle für jüdische Erwachsenenbildung« iz godine 1936. Buber daje načelne i metodične smjernice koje proizlaze iz njegova iskustva kako čitati Bibliju. Te smjernice i sve ostalo u vezi s tumačenjem Biblije možemo čitati u njegovim radovima, kao što su *Königtum Gottes* (1932), *Der Gesalbte* (1939. odn. 1964), *Der Glaube der Propheten* (1940), *Mose* (1940), *Zwei Glaubensweisen* (1950) i *Gottesfinsternis* (1952). Robert Weltsch je za Bubera zapisao: »Buber je mogao poučavati o Bibliji kao jedva tko drugi... Glede Biblije više nego glede ikoje druge knjige vrijedi njegov dijaloški princip kao ključ za razumijevanje«.¹⁵

Kad je stigao u Jeruzalem, pozvali su ga da predaje »društvenu filozofiju«; ortodoksni mu Židovi naime nisu dozvoljavali da predaje nešto u vezi s Biblijom, odnosno židovskom religijom.

¹⁴ M. Buber, Werke II, str. 7.

¹⁵ Hans Kohn, Martin Buber, str. 262.

Buberov boravak u Palestini bijaše ispunjen stalnim putovanjima, život bez odmora, rad za dobro svojih sunarodnjaka i za mir u Palestini. Dok su mu suvjernici stradali u koncentracionim logorima u Evropi, u Palestini su nastajale napetosti između Židova i Arapa. Buber je shvatio da je Palestina zemlja njegovih Židova, ali se to – smatrao je – ne smije ostvariti na uštrb Arapa. S *Arapima Židovi moraju naći zajednički jezik, moraju razgovarati, dogovarati se, sklopiti mir, u miru i blagostanju živjeti* (tako je govorio već na židovskom kongresu u Karlsbadu 1921). U njegovu djelu *Der Jude und sein Judentum* nalazi se članak *Zion und die nationalen Ideen* a tu piše: »... tako stoji od samog prapočetka jedinstvena veza između ovog naroda i ove zemlje u znaku onoga što treba ostvariti. U tom ostvarenju ne može narod biti bez zemlje, i zemlja ne može biti bez tog naroda!«¹⁶ U cionističkom pokretu Buber je uvijek bio umjeren; nacionalisti nisu nikad u njemu imali svoju potporu! Već je protiv Theodora Herzla govorio: Naseljavanje Palestine i osnivanje židovske države ne može biti cilj samom sebi, nego cilj mora biti da židovski narod postane narod po uzoru na biblijski humanizam, ostvarivanje Božjeg kraljevstva. Bez tog samoosmišljenja, obraćenja i duhovno-moralne obnove ostaje ostvarivanje političkih ciljeva bezdušni torzo! I tu je progovorio proročki duh Buberov!

Godine 1958. piše u »Congres Weekly«, američkom glasilu Židovskog svjetskog kongresa: priznaje novoosnovanu državu Izrael, ali se zalaže za to da se poprave pogreške, da se Židovi pomire s neprijateljski raspoloženim susjedima, da u duhu služe. »Još uvijek postoji zapovijed duha: krčiti put u suradnju između naroda i naroda.« Bio je u tim pozivima, nažalost, osamljen. Tek potkraj života, pred samu smrt, shvatili su mladi njegovu poruku: k njemu su dolazili mladi iz kibuca, iz gradova, da slušaju njegove mudre savjete.¹⁷

Buber je posjećivao zemlje Evrope (osobito Njemačku) i Amerike. Svugdje se zalagao za mir. Dobivao je nagrade i priznanja: Goethepreis grada Hamburga 1951, Friedenspreis njemačkih knjižara, Erasmus-Preis u Nizozemskoj... Kad je došao u Njemačku, nije najprije uopće htio govoriti. Potom je počeo razlikovati mase Njemaca koji su potpomogli Hitlerova nedjela od pojedinaca koji su se Hitleru protivili. Počeo je s njima govoriti, i njima govoriti. Shvatio je njihovu borbu za oslobođenje Njemačke, podržavao ih savjetima i riječima. Kad je dobio nagradu Friedenspreis des Deutschen Buchhandels (Nagrada mira njemačkih knjižara) držao je u Pauluskirche govor *Das echte Gespräch und die Möglichkeiten des Friedens*. Njegova je vjeroispovijest bila: »Vjerujem da će usprkos svega narodi u ovom trenutku doći do razgovora, do istinskog razgovora među sobom, do istinskog razgovora u kojem će jedan partner za ozbiljno uzeti drugoga i onda kad se s njime ne slaže...«.¹⁸

Smrt

26.travnja 1965.godine Buber je morao na operaciju bubrega, a već 13. lipnja 1965.godine umire u svojoj kući u Jeruzalemu. Na odar donijeli su mu cvijeće ne samo mladi Židovi nego i studenti Arapi za koje je još kratko prije svoje smrti podvostručio stipendiju: »Koji li simbol življenog mira kojim je želio pobijediti mržnju ljubavlju!«

¹⁶ M. Buber, *Der Jude und sein Judentum*, Köln 1963, str.326.

¹⁷ Ernst Simon, u *Universitas* 9(1965) str.909 ss.

Na grobu u Har Hamnuchot u Jeruzalemu stoji nadgrobni kamen, na njemu ime i prezime, datum rođenja i smrti, i stih iz Ps 73,23–24:

»Al' ću odsad uvijek biti s tobom,
jer ti prihvati desnicu moju:
vodit ćeš me po naumu svojem
da me zatim uzmeš u slavu svoju.«